

Ličnost i kultura

Paraga, Antonija

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:134462>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni prijediplomski jednopredmetni studij Psihologija

Antonija Paraga

Ličnost i kultura

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Dino Krupić

Osijek, 2024.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Sveučilišni prijediplomski jednopredmetni studij Psihologija

Antonija Paraga

Ličnost i kultura

Završni rad

Društvene znanosti, psihologija, opća psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Dino Krupić

Osijek, 2024.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 5. 9. 2024.

0122238658

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Pristupi povezanosti kulture i ličnosti	2
2.1. Kulturalna psihologija	2
2.2. Međukulturalna psihologija	3
2.2.1. Genotipski i fenotipski pogled	4
3. Kultura i oblikovanje ličnosti	5
3.1. Kulturne dimenzije	5
3.2. Individualizam i kolektivizam	6
4. Mjerenje osobina ličnosti u kulturama	9
5. Međukulturalna istraživanja osobina ličnosti.....	10
5.1. Emski i etski pristup	10
5.2. Primjeri međukulturalnih istraživanja osobina ličnosti	12
5.2.1. Međukulturalne spolne razlike u osobinama ličnosti.....	13
5.2.2. Međukulturalne dobne razlike u osobinama ličnosti	15
6. Zaključak.....	16
7. Literatura	17

Ličnost i kultura

Sažetak

Ličnost objašnjava konzistentne obrasce osjećaja i ponašanja pojedinca, a kultura predstavlja sustav vrijednosti unutar kojega se razvijaju uvjerenja, norme i stavovi. Odnos ličnosti i kulture je kompleksan i dinamičan, stoga postoje pristupi proučavanju njihova odnosa. Pristup kulturalne psihologije ističe neodvojivost kulture i ličnosti te kako bez jednoga drugo ne postoji. S druge strane, međukulturalni pristup naglašava univerzalnost osobina ličnosti između kultura. Pri proučavanju odnosa kulture i ličnosti važno je razlikovati sljedeće kulturne dimenzije: (a) raspon moći, (b) izbjegavanje nesigurnosti, (c) maskulinitet nasuprot feminitetu te (d) individualizam nasuprot kolektivismu. Štoviše, individualizam i kolektivism predstavlja najpoznatiju kulturalnu razliku. Naime, međukulturalnim istraživanjima osobina ličnosti u individualističkim i kolektivističkim kulturama utvrđene su više razine otvorenosti u individualističkim kulturama. U okviru međukulturalnih istraživanja ličnosti posebno se ističu emski i etski pristup. Isto tako, provedena međukulturalna istraživanja osobina ličnosti ukazala su na univerzalnost osobina ličnosti petfaktorskog modela. Nadalje, utvrđene su i spolne razlike u osobinama ličnosti. Utvrđeno je kako žene postižu više rezultate na neuroticizmu, savjesnosti i ugodnosti u odnosu na muškarce koji postižu više rezultate na ekstraverziji i otvorenosti. Međutim, međukulturalna istraživanja promjena u osobinama ličnosti s dobi ukazuju na slične promjene u različitim kulturama, pri čemu ugodnost i savjesnost rastu s dobi, a ekstraverzija i otvorenost se smanjuju. Dakle, promjene s dobi su univerzalne. U ovome radu predstaviti će se pregled dosadašnjih pristupa i istraživanja odnosa ličnosti i kulture.

Ključne riječi: ličnost, kultura, osobine ličnosti, međukulturalna istraživanja

1. Uvod

Ličnost je složen pojam te postoje mnogobrojne definicije ličnosti. Prema prvoj definiciji koja će se navesti u ovome radu ličnost se definira kao „one značajke osobe koje objašnjavaju dosljedne obrasce osjećaja, razmišljanja i ponašanja“ (Pervin i sur., 2008). Unatoč tome što je navedena definicija sveobuhvatna, ne pruža uvid u sve elemente koje obuhvaća pojam ličnosti. Stoga će se u ovome radu navesti i sljedeća definicija kako bi se što bolje objasnio pojam ličnosti. Naime, Larsen i Buss (2008) su definirali ličnost kao „skup psihičkih osobina i mehanizama unutar pojedinca koji su organizirani i relativno trajni te utječu na interakcije i adaptacije pojedinca na intrapsihičku, psihičku i socijalnu okolinu“. Navedene definicije ličnosti upućuju na kompleksnost pojma te na širok spektar elemenata koje ličnost obuhvaća. Ličnost pojedinca se nerijetko greškom izjednačuje s pojmom osobina ličnosti pojedinca, stoga će se u ovome radu objasniti i pojam osobina ličnosti.

Osobina ličnosti još se može nazvati crtom i dimenzijom ličnosti, a definira se kao „dispozicija ponašanja na određeni način koja se izražava u ponašanju osobe u nizu situacija“ (Pervin i sur., 2008). Osobine ličnosti mogu se opisati kao interna kauzalna svojstva te kao deskriptivni sažetci (Larsen i Buss, 2008). Kada ih se opisuje kao interna kauzalna svojstva pretpostavlja se da su uzrok ponašanja pojedinca te da objašnjavaju njegovo ponašanje. Primjerice, za osobu koja je odgovorna pretpostavilo bi se da savjesnost uzrokuje njezino ponašanje. S druge strane, kada ih se opisuje kao deskriptivne sažetke pretpostavlja se kako se koriste pri opisivanju ponašanja pojedinca. Primjerice, osoba je napravila nešto odgovorno te na temelju toga zaključujemo kako je savjesna (Larsen i Buss, 2008). U području psihologije ličnosti često se postavlja pitanje „prirode nasuprot odgoja“. Drugim riječima, znanstvenici se razilaze u pogledu određuje li pojedinca njegova genetika ili okolina u kojoj se razvija. Međutim, današnji znanstvenici se slažu kako je ličnost pojedinca oblikovana genetskim i okolinskim čimbenicima te da samo jedna strana ne može u potpunosti objasniti ličnost pojedinca.

Kada je riječ o okolinskim čimbenicima poput odgoja, društva i kulture, kulturu se smatra najvažnijim okolinskim čimbenikom jer može imati utjecaj na oblikovanje ličnosti pojedinca (Kluckhohn i Murray, 1948, prema Benet-Martinez i Oishi, 2008). Postoje brojne definicije kulture, a osobito se ističe ona koju je postavio Harry Triandis, jedan od najznačajnijih znanstvenika u ovome području. Harry Triandis (1996, prema Benet-Martinez i Oishi, 2008) je definirao kulturu kao „sustav vrijednosti koji predstavlja okvir za uvjerenja, komunikaciju, percepciju i ponašanje te je specifičan osobama koje se nalaze na istom geografskom području

te govore istim jezikom“. Važno je napomenuti kako kulturu čine psihološki konstrukti poput uvjerenja i vrijednosti te proizvodi kulture poput običaja, glazbe i likovne umjetnosti (Kim, 2000). Tvrdnju da je kultura važan okolinski čimbenik potvrdio je i Yu (2024) istaknuvši kako se pojedinac razvija unutar određene kulture, usvajajući tako vrijednosti i norme u skladu kojih se i ponaša. Isto tako, Markus i Kitayama (1998) su naglasili da pojedinac u okviru uvjerenja, vrijednosti i normi stvara vlastita uvjerenja i ciljeve, pri čemu se razvija u potpunu osobu. Međutim, kada se govori o interakciji pojedinca i kulture u kojoj se razvija, važno je istaknuti etnocentrizam kojim se govori da pojedinac sve informacije koje usvoji tijekom vlastitog života ugrađuje u okvir one kulture u kojoj se razvijao, odnosno u okvir usvojenih vrijednosti, normi i uvjerenja te se ponaša u skladu s njima (Triandis, 1997).

Kada se govori o kulturi i osobinama ličnosti često se postavlja pitanje o univerzalnosti. Naime, kulture se razlikuju s obzirom na norme i vrijednosti koje postavljaju pripadnicima kulture, a unutar kulture oblikuju se osobine ličnosti pojedinca. Dakle, ako se kulture razlikuju te na različiti način utječu na oblikovanje osobina ličnosti pojedinca, može se pretpostaviti kako osobine ličnosti ne mogu biti univerzalne, već da postoje određene varijacije (Benet-Martinez i Oishi, 2008).

S obzirom na široko područje ličnosti i kulture, u ovome će se radu detaljnije opisati odnos, pristupi i nalazi istraživanja ličnosti i kulture. Prvo će se opisati pristupi koji pružaju teorijsku podlogu povezanosti kulture i ličnosti. Nadalje će se opisati odnos kulture i ličnosti, pri čemu će se naglasak staviti na kulturalne dimenzije te važne konstrukte individualizma i kolektivizma kako bi se pružio bolji uvid u odnosu kulture i ličnosti. Nakon toga će se opisati mjerenje osobina ličnosti u kulturama. Zatim će se opisati nekoliko međukulturalnih istraživanja osobina ličnosti, pri čemu će se naglasak staviti na emski i etski pristup. Naposljetku će se navesti spolne i dobne razlike u osobinama ličnosti ovisno o kulturi.

2. Pristupi povezanosti kulture i ličnosti

Istraživanja utjecaja kulture na ličnost pojedinca mogu se promatrati kroz dva teorijska pristupa: pristup kulturalne psihologije i međukulturalni pristup koji se razlikuju u svojim karakteristikama (Greenfield, 2000).

2.1. Kulturalna psihologija

Temelj pristupa kulturalne psihologije čini isprepleteni odnos kulture i ličnosti. Naime, zagovornici ovoga pristupa pretpostavljaju kako se kultura ne može odvojiti od pojedinca jer kultura stvara kontekst unutar kojega se pojedinac razvija te usvaja vrijednosti, znanja,

uvjerenja, običaje i norme (Markus i Kitayama, 1998). Karakteristično ovome pristupu je naglašavanje dinamičnog odnosa ličnosti i kulture. Drugim riječima, elementi kulture su ugrađeni u psihološke procese poput stvaranja stavova te tako utječu na oblikovanje pojedinca. Isto tako, pojedinac utječe na promjene u kulturi, npr. iznošenjem stavova (Markus i Kitayama, 1998). Koliki utjecaj kultura ima na oblikovanje ličnosti pojedinca posebno su istaknuli Markus i Kitayama (1998) kada su naglasili kako bi bez kulturalnog konteksta unutar kojega se pojedinac razvija, pojedinac bio sveden samo na osnovne biološke sastavnice koje čine čovjeka.

Kada je riječ o tome kakav pogled pristup kulturalne psihologije ima na razlike i sličnosti između kultura, težnja ovoga pristupa je naglasiti važnost specifičnosti kultura. Naime, svaka kultura razlikuje se u pogledu vrijednosti, uvjerenja, normi i drugih elemenata (Shweder, 1999). Isto tako, ukoliko su određeni elementi važni u jednoj kulturi, oni neće nužno biti od velike važnosti drugim kulturama. Stoga je u okviru ovoga pristupa važno istaknuti kulturalni relativizam kojim se ukazuje na različitu percepciju kultura u pogledu raznih elemenata (Markus i Kitayama, 1998). Dakle, ovim se pristupom pokušava ukazati na to kako bi se više pozornosti trebalo posvetiti kulturnim specifičnostima

Pristup kulturalne psihologije sklon je upotrebi etnografskih metoda pri provođenju istraživanja (Triandis, 2000). Isto tako, Church (2010) je naveo kako se pristup kulturalne psihologije služi narativnim metodama u provođenju istraživanja. U cilju ovog pristupa je proučiti specifičnost kulture, a istraživači smatraju kako je to moguće postići npr. provođenjem intervjua s pripadnicima kulture koju proučavaju. Ispitivanje pripadnika kulture omogućuje istraživačima uvid u procese i elemente njima nepoznate kulture. Dakle, pristup kulturalne psihologije je odličan odabir u slučaju da istraživač nije upoznat s kulturom koju planira istraživati (Triandis, 2000). Emskim pristupom pokušava se opaziti konstrukte ličnosti sa stajališta pripadnika kulture koja se proučava (Cheung i sur., 2011). Upravo emski pristup služi kao temelj za razvoj instrumenata mjerenja unutar ovoga pristupa (Kim, 2000). Sljedeći pristup koji će se opisati u ovome radu u određenim se karakteristikama razlikuje od pristupa kulturalne psihologije.

2.2. Međukulturalna psihologija

Naime, riječ je o pristupu međukulturalne psihologije čiji temelj čine osobine ličnosti pojedinca (Triandis, 2000). Karakteristično ovome pristupu je naglasak na univerzalnosti psiholoških konstrukata poput osobina ličnosti. Znanstvenici unutar ovoga pristupa pretpostavljaju kako su osobine ličnosti univerzalne, tj. pretpostavljaju kako imaju biološku osnovu te su zbog toga jednake svim ljudima neovisno o kulturnom kontekstu (Triandis, 2000).

Štoviše, Church (2001) je naveo kako se varijacije u procesima i konstruktima javljaju iz razloga što kultura utječe na procese pojedinca bez obzira na to što su kultura i pojedinac neovisni jedno o drugome.

McCrae (2000) je istaknuo kako se istraživanja u okviru ovoga pristupa mogu promatrati kroz sljedeće tri razine: (1) transkulturalna razina, (2) interkulturalna razina i (3) intrakulturalna razina. Prva razina je transkulturalna razina i unutar nje se ističu istraživanja pomoću kojih se pokušava utvrditi univerzalnost procesa i konstrukata. Drugim riječima, istraživanjima se pokušava uočiti koji su procesi i konstrukti zajednički svim kulturama (McCrae, 2000). Primjerice, istraživanjem osobina ličnosti pokušava se utvrditi u kolikoj su mjeri osobine ličnosti jednake u različitim kulturama. Druga razina je interkulturalna razina te se unutar nje ističu istraživanja kojima je u središtu usporedba procesa i konstrukata u različitim kulturama. Dakle, provođenjem istraživanja pokušava se utvrditi u kolikoj mjeri elementi kulture poput vrijednosti, običaja i normi utječu na osobine ličnosti pojedinca (McCrae, 2000). Posljednja razina je intrakulturalna razina unutar koje se naglašavaju istraživanja u čijem se središtu nalazi specifičnost određene kulture. Primjerice, kada je riječ o osobinama ličnosti pomoću istraživanja se pokušavaju utvrditi varijacije i razlike unutar jedne kulture (McCrae, 2000).

Unutar međukulturalnog pristupa istraživači se fokusiraju na usporedbe različitih kultura kako bi utvrdili univerzalne aspekte raznih procesa, ali i kako bi uočili kulturne specifičnosti (Church, 2001). Dakle, znanstvenici provjeravaju univerzalnost osmišljenih teorija i modela primjenom upitnika u različitim kulturama.

2.2.1. Genotipski i fenotipski pogled

U okviru pristupa međukulturalne psihologije, važno je napomenuti genotipsku i fenotipsku perspektivu odnosa kulture i ličnosti pojedinca.

U središtu genotipske perspektive nalazi se biološki temelj osobina ličnosti pojedinca. Osobine ličnosti u okviru ove perspektive opisuju se kao bazične tendencije koje su nasljedne i neovisne o kulturi (Benet-Martinez i Oishi, 2008). S obzirom na to da se osobine ličnosti smatraju biološki utemeljenima vjeruje se kako bi trebale biti jednake kod svih ljudi, neovisno o kulturi. Dakle, kroz genotipsku perspektivu pokušava se naglasiti univerzalnost osobina ličnosti (Benet-Martinez i Oishi, 2008).

Uz bazične tendencije, važno je napomenuti i karakteristične adaptacije. Naime, karakteristične adaptacije oblikuju se pri interakciji s okolinom (McCrae i sur., 2000). Primjerice, svim osobama je univerzalna bazična tendencija za moral, odnosno mogu

razlikovati što je ispravno, što pogrešno. Međutim, hoće li pojedinac razviti osjećaj za moral te moralno postupanje ovisi o kulturi unutar koje se razvija. Dakle, može se zaključiti kako su osobine ličnosti biološki utemeljene, ali način na koji će se manifestirati produkt je kulture.

Nadalje, uz genotipsku perspektivu važna je i fenotipska perspektiva kroz koju se naglašava interakcija gena i okoline. Naime, fenotip predstavlja značajke pojedinca koje se mogu opažati te mjeriti. Uzevši u obzir kako fenotip podrazumijeva interakciju gena i okoline, genotip može biti odražen u fenotipu u potpunosti, djelomično ili uopće ne (Bratko i sur., 2017). Primjerice, osoba može imati predispozicije za izražavanje određene karakteristike, ali hoće li ju izraziti ovisi o okolini unutar koje se osoba razvija. Samim time, temelj ove perspektive odražava se u tome kako se u različitim kulturnim kontekstima manifestiraju osobine ličnosti (Benet-Martinez i Oishi, 2008). Naime, McCrae i suradnici (2000) su istaknuli kako okolina može imati veliki utjecaj na ličnost pojedinca jer određuje okvir unutar kojega se pojedinac razvija. Također, unutar fenotipske perspektive izrazito je bitna leksička hipoteza kojim se ističe kako se u jeziku kojim govori određena zajednica mogu pronaći sve osobine ličnosti značajne toj zajednici. Ukoliko osobine ličnosti nisu relevantne toj zajednici tada u jeziku vrlo vjerojatno za njih neće postojati naziva (Saucier i Goldberg, 1996, prema Benet-Martinez i Oishi, 2008).

U današnje vrijeme, znanstvenici su složni oko toga kako je ličnost pojedinca rezultat genetike i okolinskih faktora.

3. Kultura i oblikovanje ličnosti

Odnos kulture i ličnosti je kompleksan jer kulturalni kontekst u kojem se pojedinac razvija utječe na oblikovanje ličnosti pojedinca, a pojedinac utječe na svijet oko sebe (Markus i Kitayama, 1998). U sljedećem dijelu rada predstaviti će se važni konstrukti za odnos ličnosti pojedinca i kulture unutar koje se razvija.

3.1. Kulturne dimenzije

Za potpunije razumijevanje odnosa kulture i ličnosti potrebno je poznavati i kulturalne dimenzije. Naime, Hofstede (1980, prema Hofstede, 2011) je utvrdio četiri dimenzije kulture: (1) raspon moći (*eng. power distance*), (2) izbjegavanje nesigurnosti (*eng. uncertainty avoidance*), (3) maskulinitet nasuprot feminitetu te (4) individualizam nasuprot kolektivizmu.

Prva dimenzija naziva se raspon moći te govori o tome kako pripadnici kulture prihvaćaju nejednakosti. Drugim riječima, opisuje u kojoj mjeri manje moćni pripadnici kulture, društva, institucije i sl. prihvaćaju da je moć neravnomjerno raspoređena. Ukoliko je kultura visoko na ovoj dimenziji to ukazuje na to da se u kulturi prihvaća nejednakost. Međutim, niske vrijednosti

ukazuju na težnju kulture da se postigne jednakost (Hofstede, 2011). Nadalje, druga dimenzija naziva se izbjegavanje nesigurnosti te govori o tome u kolikoj se mjeri pripadnici kulture osjećaju neugodno i uplašeno u njima nepoznatim situacijama. Kulture koje se nalaze visoko na ovoj dimenziji preferiraju jasno određena pravila koja im omogućavaju izbjegavanje njima nepoznatih situacija koje bi im mogle prouzročiti nelagodu. S druge strane, kulture koje se nalaze visoko na ovoj dimenziji su otvorenog mišljenja te ih karakterizira odbojnost prema pravilima (Hofstede, 2011). Treća dimenzija naziva se maskulinitet nasuprot feminitetu te podrazumijeva u kolikoj mjeri kultura podržava podjelu uloga na osnovu spola. Naime, maskulinitet podrazumijeva da je kultura karakterizirana dominantnim i asertivnim ponašanjima. S druge strane, feminitet podrazumijeva da je kultura karakterizirana brižnim i skromnim ponašanjem (Hofstede, 2011). Primjerice, u kulturama koje su visoko na dimenziji maskuliniteta žene su asertivne, ali u manjoj mjeri od muškaraca. S druge strane, u kulturama visoko na dimenziji feminiteta, muškarci i žene teže sličnijim vrijednostima poput brižnosti (Hofstede i McCrae, 2004). Četvrta dimenzija naziva se individualizam nasuprot kolektivismu te podrazumijeva stupanj ovisnosti pojedinca o grupi. Naime, individualizam odražava neovisnost pojedinca od grupe, dok kolektivism označava ovisnost pojedinca o grupi (Hofstede, 2011). Naime, individualizam i kolektivism detaljnije će se opisati kasnije u radu.

Što se tiče povezanosti osobina ličnosti s prethodno navedenim kulturnim dimenzijama, McCrae i Hofstede (2004) su utvrdili kako je pet osnovnih faktora petfaktorskog modela ličnosti bilo povezano barem s jednom dimenzijom kulture. Najvažnijim rezultatom istaknuli su povezanost individualizma s ekstraverzijom. Međutim, utvrđena je i povezanost između izbjegavanja sigurnosti i neuroticizma, što upućuje na to da kulture koje imaju tendenciju izbjegavati njima nepoznate situacije pokazuju više razine stresa. Dimenzija maskuliniteta je također povezana s neuroticizmom. Isto tako, raspon moći povezan je sa savjesnošću, što ukazuje na to da kulture koje imaju tendenciju slijediti u potpunosti jasna pravila iskazuju odgovornost (McCrae i Hofstede, 2004).

3.2. Individualizam i kolektivism

Individualizam i kolektivism predstavljaju važne pojmove kada se govori o odnosu kulture i ličnosti. Kako bi se shvatila njihova važnost potrebno je opisati navedene pojmove. Triandis (2001) je istaknuo kako se u središtu individualizma nalazi pojedinac za kojega je karakteristično da se ponaša u skladu s vlastitim željama, uvjerenjima, vrijednostima i normama te da su mu pri tome prioritet njegovi vlastiti ciljevi, a ne ciljevi zajednice. Dakle, pojedinac je donekle neovisan o zajednici unutar koje živi jer prednost daje vlastitim normama i

vrijednostima, a ne onima koje postavlja zajednica. S druge strane, u središtu kolektivismala nalazi se pojedinac za kojega je karakteristično ponašanje u skladu s vrijednostima, ciljevima i normama zajednice unutar koje živi te su mu pri tome prioritet ciljevi zajednice, a ne vlastiti ciljevi. Također, pojedinac cijeni odnose koje je uspostavio s drugim ljudima unutar svoje zajednice (Triandis, 2001). Kako bi se pojmovi individualizma i kolektivismala što bolje objasnili, potrebno je istaknuti vertikalnu i horizontalnu dimenziju ovih pojmova.

Kao što je prethodno navedeno, individualizmom se naglašava neovisnost pojedinca, tj. njegova samostalnost. Vertikalna dimenzija individualizma naglašava nejednakost članova zajednice. Drugim riječima, unutar kultura s naglašenim vertikalnim individualizmom uobičajena je podjela članova po određenom kriteriju (npr. uspješnost pojedinca). Samim time, pojedinci unutar ovakvih kultura skloni su natjecanju kao pokazatelju njihove uspješnosti (Singelis i sur., 1995). Nadalje, horizontalna dimenzija individualizma naglašava jednakost članova zajednice. Drugim riječima, unutar kultura s naglašenim horizontalnim individualizmom članovi zajednice teže jednakosti te stoga pri postizanju vlastitih ciljeva ne uzimaju natjecanje i pobjedu drugih kao kriterij uspješnosti (Singelis i sur., 1995).

S druge strane, kolektivismala stavlja naglasak na ovisnost pojedinca o grupi. Vertikalna dimenzija kolektivismala naglašava nejednakost članova zajednice. Drugim riječima, članovi zajednice, poštuju strukturu unutar grupe, pri čemu su društvene uloge jasno definirane (Singelis i sur., 1995). Nasuprot tome, horizontalnim kolektivismalom naglašava se jednakost članova zajednice. Naime, unutar kultura s naglašenim horizontalnim kolektivismalom velika se važnost pridaje jednakosti i zajedništvu pripadnika zajednice (Singelis i sur., 1995). Štoviše, Tychmanowicz i suradnici (2019) su proveli istraživanje u kojem su ispitali osobine ličnosti s obzirom na dimenzije individualizma i kolektivismala. Rezultati istraživanja ukazali su na više razine ekstraverzije koje su povezane s višim razinama vertikalnog kolektivismala kod studenata iz Poljske. Međutim, utvrdili su visoke razine emocionalne stabilnosti koja je povezana s oba oblika kolektivismala kod studenata iz Ukrajine.

Zapadne kulture poput europskih i američkih smatraju se individualističkim kulturama jer je pojedinac neovisniji o drugima te veći naglasak stavlja na vlastitu neovisnost. S druge strane, istočne kulture poput azijskih smatraju se kolektivističkim kulturama jer je pojedinac ovisan o drugima, tj. veliku važnost pridaje odnosima s drugima unutar zajednice. Darwish i Huber (2003) su utvrdili kako ispitanici iz Njemačke postižu više rezultate na individualizmu u odnosu na ispitanike iz Egipta koji postižu više rezultate na kolektivismalu. Naravno, važno je

napomenuti kako je moguće da pojedinac koji je pripadnik individualističke ili kolektivističke kulture ne pokazuje osobine karakteristične za tu kulturu.

Za istraživanje konstrukata ličnosti u okviru individualističkih i kolektivističkih kultura, Triandis i suradnici (1985) su ukazali na pojmove egocentrizma (*eng. idiocentrism*) i ekocentrizma (*eng. allocentrism*). Pojedinci usmjereni na vlastite ciljeve i vrijednosti smatraju se karakterističnima za egocentrizam. S druge strane, pojedinci usmjereni na ciljeve zajednice te na odnose s drugima smatraju se karakterističnima za ekocentrizam, Egocentrični pojedinci (*eng. idiocentrics*) razvijaju svoje samopouzdanje postizanjem vlastitih ciljeva za razliku od ekocentričnih pojedinaca (*eng. allocentrics*) koji razvijaju samopouzdanje u odnosima s drugima (Triandis, 2001). Naime, Moskowitz i suradnici (1994, prema Triandis, 2001) su istaknuli kako egocentrični pojedinci iskazuju više razine dominantnosti u odnosu na ekocentrične pojedince koji iskazuju više razine ugodnosti.

Što se tiče istraživanja osobina ličnosti u okviru individualističkih i kolektivističkih kultura, McCrae i Terracciano (2005a) su istaknuli kako pripadnici individualističkih kultura postižu više rezultate na otvorenosti u odnosu na kolektivističke kulture. Smatra se kako je uzrok tome ubrzana globalizacija i miješanje kultura jer su zemlje tada pod utjecajem različitih kultura što dovodi do pojačavanja neovisnosti pripadnika kulture (Triandis, 1994, prema Triandis, 2001). S druge strane, izolirane kulture su visoko kolektivističke iz razloga što svi pripadnici jasno znaju norme i vrijednosti kojih se trebaju pridržavati te je svako odstupanje od toga kažnjivo. Isto tako, izolirane kulture nisu pod utjecajem drugih kultura pa ne postoji heterogenost kultura koja bi pojačala individualizam (Carpenter, 2000, prema Triandis, 2001). Isto tako, Triandis (2001) je istaknuo kako osobine ličnosti bolje objašnjavaju ponašanja pojedinca u individualističkim kulturama u odnosu na kolektivističke kulture jer u kolektivističkim kulturama pojedinci slijede norme i vrijednosti zajednice dok u individualističkim kulturama pojedinac slijedi vlastita uvjerenja i vrijednosti.

Uzevši u obzir navedene informacije, može se zaključiti kako su individualizam i kolektivizam važni pojmovi za razumijevanje odnosa kulture i ličnosti te kako okolina ima utjecaj na oblikovanje pojedinca. Naime, pojedinci u individualističkim kulturama (europske i američke zemlje) postižu više razine otvorenosti u odnosu na pojedince u kolektivističkim kulturama (afričke i azijske zemlje).

4. Mjerenje osobina ličnosti u kulturama

Proučavanje razlika u osobinama ličnosti između kultura ne bi bilo moguće bez provedbe mjerenja.

Church (2001) je istaknuo kako je potrebno ispuniti određene preduvjete kako bi istraživači bili sigurni u dobivene rezultate koji ukazuju na međukulturalne sličnosti ili razlike. Neki od uvjeta koji bi se trebali ispuniti su sljedeći: (1) repliciranje kulturalnih razlika, (2) teorijska utemeljenost kulturalnih razlika te (3) istraživanje mjerne invarijantnosti. Kada se govori o repliciranju kulturalnih razlika ističe se kako bi se kulturalne razlike dobivene provedbom mjerenja trebale moći utvrditi u različitim uzorcima, koristeći različite instrumente te mjere ličnosti. Isto tako, sigurnost istraživača u točnost pronađenih međukulturalnih razlika može se povećati ukoliko su dobivene kulturalne razlike prethodno pretpostavljene u sklopu već postojeće teorije. Istraživanje mjerne invarijantnosti odnosi se na to mjeri li mjerni instrumenti isti konstrukt na isti način u različitim kulturama (Church, 2001).

Uzevši u obzir preduvjete koji istraživačima omogućavaju sigurnost u njihove nalaze, istraživači moraju obratiti pozornost i na tri općenite vrste pristranosti koje se mogu javiti pri provedbi mjerenja. Van de Vijver i Tanzer (2004) su istaknuli sljedeće tri vrste pristranosti: (a) pristranost konstrukta; (b) pristranost metode te (c) pristranost čestica. Kada je riječ o pristranosti konstrukta tada se misli na djelomično podudaranje definicija i primjera ponašanja između kultura. Drugim riječima, različite kulture mogu na različite načine definirati određeni konstrukt te uz njega vezati ponašanja koja druge kulture ne smatraju relevantnim za taj konstrukt. Međutim, pristranost metode je kompleksnije jer se dijeli na tri vrste: (1) pristranost uzorka koja podrazumijeva nejednakost uzoraka u kulturama pri provođenju istraživanja; (2) pristranost instrumenta koja podrazumijeva sklonost pojedinca da ne razmisli o sadržaju pitanja, već odgovara na temelju nečega što nije povezano s pitanjem te (3) pristranost primjene mjernog instrumenta kojom se ističu problemi poput davanja loših uputa. Pristranost čestice predstavlja jedan od većih problema pri međukulturalnim istraživanjima jer se javlja u slučaju nejednakosti prijevoda za određene čestice, što može dovesti do pogrešaka pri mjerenju (Van de Vijver i Tanzer, 2004). Uzevši u obzir kako kulture imaju različite norme, vrijednosti i stavove postavlja se hipoteza o međukulturalnoj prilagodbi kojom se smatra kako će sudionici pri ispunjavanju upitnika u većoj mjeri podržavati čestice za koje smatraju da su cijenjene u njihovoj kulturi, a posebice ukoliko ispunjavaju upitnik na materinjem jeziku (Church, 2001). Uz navedene vrste pristranosti, Dana (2000, prema Church 2001) je istaknuo interpretacijsku

pristranost koja se odnosi na pristranost pri interpretaciji provedenog testa, a javlja se zbog prethodno navedenih pristranosti.

S ciljem proučavanja međukulturalnih razlika i sličnosti u osobinama ličnosti razvijeni su brojni alati za mjerenje. U ovome radu opisat će se alat koji se naziva Revidirani NEO-Inventar ličnosti (*eng. NEO-Personality Inventory Revised*, skraćeno NEO-PI-R) (Costa i McCrae, 1992, prema McCrae i Terracciano, 2005a). NEO-PI-R temeljen je na petfaktorskom modelu ličnosti, pri čemu se svaki od pet osnovnih faktora sastoji od šest faceta koje pružaju detaljniji opis osobina ličnosti te samim time NEO-PI-R pruža detaljan opis ličnosti pojedinca (McCrae i Terracciano, 2005a). Važno je napomenuti kako NEO-PI-R obuhvaća dva oblika, a to su S oblik koji se odnosi na samoprocjenu te R oblik koji se odnosi na procjenu od strane drugih (McCrae i Terracciano, 2005a). Pri ispunjavanju NEO-PI-R-a, ispitanici na skali od pet stupnjeva trebaju označiti u kolikoj se mjeri slažu ili ne slažu sa česticom (Pervin i sur., 2008).

Kao što je navedeno, NEO-PI-R utemeljen je na petfaktorskom modelu ličnosti. Petfaktorski model ličnosti čini pet osnovnih širokih faktora ličnosti, a to su; (a) ekstraverzija; (b) ugodnost; (c) savjesnost; (d) otvorenost te (e) emocionalna stabilnost (Costa i McCrae, 1995, prema Larsen i Buss, 2008). Svaki od pet velikih faktora obuhvaća facete koje su specifičnije te pružaju bolje opise ličnosti (Larsen i Buss, 2008). Također, prethodno navedenih pet faktora potvrđeno je u više istraživanja koja su koristila različite uzorke što je ukazalo na replikabilnost petfaktorske strukture u različitim jezicima i tijekom vremena (Larsen i Buss, 2008). Međutim, problem s petfaktorskim modelom ličnosti je u tome što je napravljen na temelju ponašanja i osobnosti u zapadnim zemljama. Samim time, dolazi do manje mogućnosti replikacije u različitim kulturama (Jiang, 2021).

5. Međukulturalna istraživanja osobina ličnosti

Korištenjem raznih instrumenata provedena su brojna istraživanja osobina ličnosti između kultura. Stoga će se u ovome dijelu rada opisati emski i etski pristup međukulturalnih istraživanja te će se zatim opisati nekoliko istraživanja.

5.1. Emski i etski pristup

Kada je riječ o međukulturalnim istraživanjima ličnosti, važno je istaknuti emski i etski pristup. Nazivi pristupa potječu od znanstvenih disciplina fonetike i fonologije (proučavanje fonema) (Pike, 1967, prema Cheung i sur., 2011), što ukazuje na to kako se u središtu emskog pristupa nalazi razumijevanje kulture iz perspektive pripadnika kulture a u središtu etskog

pristupa nalazi se primjenjivost mjera ličnosti u različitim kulturama, čime se utvrđuje njihova univerzalnost.

Naime, emski pristup fokusira se na individualnu perspektivu, odnosno pokušava se opaziti te razumjeti konstrukte ličnosti sa stajališta pripadnika kulture koja se proučava (Cheung i sur., 2011). Upravo se time postiže detaljnije razumijevanje kultura jer pripadnici kultura pružaju informacije i perspektive koje znanstvenici, koji nisu pripadnici te kulture, ne uočavaju ili smatraju nevažnima (Cheung i sur., 2011). Isto tako, Berry (1999) ukazuje na važnost interpretacije raznih konstrukata od strane pripadnika kulture koja se proučava jer se time pruža detaljniji pogled na razne fenomene specifične za određenu kulturu. Dakle, može se zaključiti kako emski pristup promatra kulturu „iznutra“ te tako pruža izrazito bitne informacije za bolje razumijevanje interakcije ličnosti i kulture. Upravo zbog toga, Helfrich (1999) ističe kako bi se pri provođenju istraživanja trebala koristiti metoda samoprocjene. Naime, leksički pristup je često korišten pri utvrđivanju kulturno specifičnih fenomena. Koje su dimenzije ličnosti važne za određenu kulturu, istraživači otkrivaju pomoću pripadnika određene kulture od kojih se zahtjeva da procjene sebe na temelju navedenih pridjeva te na temelju odgovora istraživači utvrđuju važne dimenzije ličnosti. (Ashton i Lee, 2005, prema Cheung i sur., 2011).

S druge strane, etskim pristupom se pokušava utvrditi jesu li mjere i modeli ličnosti primjenjivi u različitim kulturama, pri čemu se koriste mjere i modeli ličnosti koji su najčešće razvijeni u zapadnim kulturama (npr. petfaktorski model ličnosti) (Cheung i sur., 2011). Dakle, uspoređujući mjere ličnosti u različitim kulturama pokušava se utvrditi univerzalnost konstrukata ličnosti. Kako bi se utvrdilo je li konstrukt koji se proučava univerzalan, potrebno je prvo utvrditi mjernu invarijantnost konstrukta koja se postiže ukoliko ispitanici koji pripadaju različitim kulturama postižu iste rezultate na testu (Church, 2016). Primjerice, kako bi se ispitala univerzalnost osobina ličnosti postojeći modeli ličnosti poput petfaktorskog modela ličnosti prenose se iz jedne kulture u drugu.

Uzevši u obzir kako se kulturu emskim pristupom proučava „iznutra“, a etskim pristupom proučava se „izvana“, može se zaključiti kako bi kombinacija ovih pristupa omogućila istraživačima cjelokupni pogled na interakciju ličnosti i kulture. Naime, promatranjem kulture „iznutra“ omogućilo bi se utvrđivanje specifičnih kulturnih varijacija te onoga što je važno pripadnicima određene kulture. S druge strane, promatranje kulture „izvana“ omogućilo bi uočavanje univerzalnosti.

5.2. Primjeri međukulturalnih istraživanja osobina ličnosti

U okviru međukulturalne psihologije provedena su brojna istraživanja, a u ovome dijelu rada opisat će se tri istraživanja, pri čemu će se naglasak staviti na rezultate dobivene na hrvatskom uzorku.

Prvo istraživanje koje će se opisati u ovome radu proveli su Marušić i suradnici (1996) koji su ispitali primjenjivost NEO-PI-R-a na hrvatskoj populaciji. Drugim riječima, željeli su utvrditi jesu li osobine ličnosti petfaktorskog modela uočljive i u hrvatskoj populaciji. Istraživanje su proveli na dva uzorka. Prvi uzorak činili su učenici srednje škole, a drugi su uzorak činile odrasle osobe. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem uspoređeni su s rezultatima dobivenima na američkom uzorku učenika završnog razreda srednje škole i odraslih osoba. Marušić i suradnici (1996) su utvrdili kako hrvatski srednjoškolci postižu niže rezultate na neuroticizmu, ekstraverziji, savjesnosti i ugodnosti u odnosu na američke studente. S druge strane, odrasli sudionici postigli su više rezultate na neuroticizmu i savjesnosti te niže rezultate na otvorenosti, ugodnosti i ekstraverziji u odnosu na američki uzorak (Marušić i sur., 1996). Što se tiče povezanosti pet faktora, Marušić i suradnici (1996) su utvrdili umjerenu povezanost između neuroticizma, ekstraverzije i savjesnosti, takav rezultat pripisali su tome što facete koje obuhvaća određeni faktor mogu djelomično opisivati i drugi faktor. Dakle, Marušić i suradnici (1996) su utvrdili kako je NEO-PI-R primjenjiv na hrvatskoj populaciji te su time potvrdili i univerzalnost osobina ličnosti.

Drugo istraživanje koje će se opisati u ovome radu proveli su McCrae i Terracciano (2005a) koji su na uzorku od 51 kulture koristeći NEO-PI-R ispitali profile ličnosti kultura. Naime, koristeći prosječne razine osobina ličnosti pripadnika kultura stvorili su profil ličnosti za svaku kulturu. McCrae i Terracciano (2005a) su utvrdili kako su osobine ličnosti konzistentne među kulturama. Što se tiče rezultata na hrvatskom uzorku, sudionici su postigli više rezultate od prosjeka na ljestvici ekstraverzije. S druge strane, na ljestvici ugodnosti postigli su niže rezultate od prosjeka, dok su na neuroticizmu, savjesnosti i otvorenosti postigli rezultate blizu prosjeka. Rezultati dobiveni na hrvatskom uzorku u skladu su s nalazom istraživanja koji ističe kako će zapadne zemlje (europske i američke zemlje) imati tendenciju postizati visoke rezultate na ekstraverziji u odnosu na istočne zemlje (afričke i azijske zemlje). Dakle, McCrae i Terracciano (2005ae) su utvrdili kako je pet osnovnih faktora uočeno na razini pojedinca te na razini kulture.

Sljedeće istraživanje su također proveli McCrae i Terracciano (2005b) koji su ispitali univerzalnost osobina ličnosti u 50 različitih kultura. Koristeći NEO-PI-R, oblik R, utvrdili su

univerzalnost osobina ličnosti. Kvaliteta podataka za hrvatski uzorak u odnosu na ostale zapadne zemlje nije bila najbolja, ali je bila zadovoljavajuća. Međutim, McCrae i Terracciano (2005b) su utvrdili kako su osobine ličnosti petfaktorskog modela podjednake u svim državama, uključujući i Hrvatsku.

Uzevši u obzir navedena istraživanja u kojima je korišten i hrvatski uzorak, može se zaključiti kako su rezultati dobiveni na hrvatskom uzorku slični onima u ostalim državama te kako je Hrvatska visoko na skali ekstraverzije.

5.2.1. Međukulturalne spolne razlike u osobinama ličnosti

Međukulturalnim istraživanjima osobina ličnosti utvrđene su spolne razlike. Naime, spolne razlike u osobinama ličnosti uočljive su od ranog djetinjstva te ostaju konstantne tijekom svih životnih razdoblja pojedinca (Wilgensbuch i Merrel, 1999, prema Schmitt i sur., 2008). Međukulturalna istraživanja osobina ličnosti ukazala su na važnost bioloških nasuprot kulturalnim faktorima u nastanku spolnih razlika. Costa i suradnici (2001) su naveli da ako su osobine ličnosti biološki utemeljene tada će biti jednake u svim kulturama u kojima se provodi mjerenje.

Postoji nekoliko pristupa koji potencijalno objašnjavaju pojavu međukulturalnih spolnih razlika. Prvi pristup koji će se navesti u ovome radu je pristup društvenih uloga (*eng. social role model approach*) u čijem se središtu nalazi važnost društvenih uloga postavljenih od strane zajednice, a kojima bi se muškarci i žene trebali prilagoditi. Unutar svake kulture određena su prihvatljiva ponašanja i načini razmišljanja kojih bi se pripadnici kultura trebali pridržavati (Eagly i Wood, 1999). Naime, društvene uloge koje obuhvaćaju načine razmišljanja i ponašanja važne su pri oblikovanju spolnih razlika jer muškarci i žene prilagođavaju vlastita ponašanja i razmišljanja društvenim ulogama (Schmitt i sur., 2008). Primjerice, tradicionalnije kulture su često patrijarhalne te je unutar njih muškarcima pruženo više mogućnosti poput obrazovanja pa su muškarci češće i zaposleni na višim položajima na kojima razvijaju ponašanja poput asertivnosti koja su potrebna za funkciju koju obnašaju. S druge strane, žene imaju manje mogućnosti za obrazovanje i obnašanje visokih pozicija unutar organizacije jer se smatra kako bi trebale brinuti o djeci i kućanstvu zbog čega razvijaju ponašanja prihvatljiva toj ulozi poput brižnosti (Eagly i Wood, 1999). Međutim, u modernijim društvima muškarci i žene imaju podjednake mogućnosti za obrazovanje i obnašanje visokih funkcija unutar organizacije, pri čemu razvijaju slične načine razmišljanja i ponašanja. Stoga, pristup društvenih uloga pretpostavlja kako će spolne razlike u osobinama ličnosti biti izraženije u tradicionalnijim

kulturama u odnosu na modernije kulture jer su spolne društvene uloge u tradicionalnim kulturama jasno odvojene dok su u modernijim kulturama isprepletene (Schmitt i sur., 2008).

Sljedeći pristup koji će se opisati u ovome radu jest evolucijski pristup unutar kojega znanstvenici smatraju kako su spolne razlike prouzročene prirodnom selekcijom tijekom evolucije (Eagly i Wood, 1999). Naime, muškarci i žene različitim su ponašanjima povećavali vlastite šanse za preživljavanje, tj. prilagodili su se novim uvjetima. Unutar evolucijskog pristupa posebno se ističe teorija evolucijskog nesklada. Teorija evolucijskog nesklada temelji se na pretpostavci kako razne prilagodbe koje su bile potrebne pojedincu tijekom evolucije više nisu primjenjive u modernim kulturama (Egeland, 2024). Primjerice, određene osobine ličnosti poput agresivnosti, koje su bile potrebne za preživljavanje u prošlosti više nisu u tolikoj razini prikladne u modernim društvima. Naime, agresivna ponašanja su muškarcima bila potrebna za preživljavanje tijekom evolucije.

Istraživanja na temu spolnih razlika u osobinama ličnosti su brojna (Schmitt i sur., 2008; Costa i sur., 2001). Feingold (1994) je istaknuo istraživanje na uzorku sudionika iz Kanade, Kine, Finske, Njemačke, Poljske i Rusije te utvrdio kako žene postižu više rezultate neuroticizma, ugodnosti i savjesnosti u odnosu na muškarce koji postižu više rezultate ekstraverzije. Uzevši u obzir kako je Feingold (1994) ispitao spolne razlike u većem broju različitih država, može se pretpostaviti kako su spolne razlike u osobinama ličnosti univerzalne. Isto tako, Schmitt i suradnici (2008) su proveli istraživanje spolnih razlika u kojemu su ispitali sudionike iz 29 zemalja te utvrdili više rezultate na ljestvicama neuroticizma za žene u odnosu na muškarce. Posebno je zanimljivo što su utvrdili više razine ekstraverzije kod žena u 25 zemalja u odnosu na muškarce koji su viši rezultat postigli u dvije zemlje (Indija i Malezija). Također, utvrđeno je kako su žene postigle viši rezultat na savjesnosti u 23 zemlje u odnosu na muškarce koji su viši rezultat postigli u dvije zemlje. Međutim, utvrđeno je kako su muškarci postigli više rezultate otvorenosti u odnosu na žene (Schmitt i sur., 2008).

Suprotno prethodno navedenom istraživanju, Costa i suradnici (2001) su naveli kako se spolne razlike mogu razlikovati između kultura. Unatoč tome što bi se laički pretpostavilo kako su spolne razlike u osobinama ličnosti izraženije u tradicionalnijim kulturama u kojima su razlike između mogućnosti žena i muškaraca izraženije, rezultati istraživanja ukazali su na to da su spolne razlike izraženije u modernijim kulturama. Štoviše, Costa i suradnici (2001) su opovrgnuli pretpostavke pristupa društvenih uloga. Također, smatraju kako se dobiveni rezultati mogu objasniti time što u modernijim kulturama pojedinci imaju veću slobodu izraziti

sebe, dok se u tradicionalnijim kulturama pojedinci u većoj mjeri priklanjaju dodijeljenoj društvenoj ulozi te stoga ne iskazuju vlastitu percepciju sebe (Costa i sur., 2001).

Uzevši u obzir prethodno navedene informacije, može se zaključiti kako se spolne razlike javljaju u većini zemalja. Međutim, u kolikoj mjeri će biti izražene te na koji će se način odraziti ovisi o kulturalnom kontekstu.

5.2.2. Međukulturalne dobne razlike u osobinama ličnosti

Uz međukulturalne spolne razlike, važno je naglasiti i dobne razlike. Stoga će se u ovome dijelu rada pobliže objasniti promjene u osobinama ličnosti tijekom dobi te ovisi li one o kulturalnom kontekstu unutar kojega se pojedinac razvija. Mnogobrojna istraživanja (Donnellan i Lucas, 2008; Soto i sur., 2011) su utvrdila kako se osobine ličnosti mijenjaju s dobi. Tijekom života pojedinca jedno od najburnijih razdoblja jest pubertet jer tada pojedinac razvija vlastiti identitet te prolazi kroz brojne fizičke promjene, a psihičke i fizičke promjene mogu utjecati na ličnost pojedinca (Soto i sur., 2011). Upravo iz ovog razloga Soto i suradnici (2011) su istaknuli kasno djetinjstvo i adolescenciju kao važna razdoblja za razumijevanje promjena u osobinama ličnosti.

Naime, Soto i suradnici (2011) su proveli istraživanje u kojemu su ispitali promjene u osobinama ličnosti pojedinca tijekom različitih životnih razdoblja te su utvrdili kako s porastom dobi sudionici postižu više razine savjesnosti i ugodnosti te kako razine neuroticizma, ekstraverziji i otvorenosti opadaju s dobi. Isto tako, Soto i suradnici (2011) su ukazali na sličnost promjena ugodnosti i savjesnosti. Što se tiče ugodnosti, utvrdili su kako ispitanici postižu više rezultate u razdoblju od adolescencije do odrasle dobi. Dakle, osobe s porastom dobi sve više iskazuju altruistična i prosocijalna ponašanja. Dakle, osobine ličnosti mijenjaju se s dobi, ali postavlja se pitanje jesu li dobne razlike u osobinama ličnosti univerzalne ili se razlikuju ovisno o kulturi.

Kulturalne dobne razlike mogu se objasniti kroz perspektivu društvenih uloga. Naime, unutar ove perspektive ističe se važnost odnosa cijele zajednice prema pojedincu. Ukoliko se zajednica prema starijim osobama odnosi s poštovanjem i cijeni ih tada će te osobe vrlo vjerojatnije biti emocionalno stabilnije, tj. imat će niže razine neuroticizma u odnosu na zajednicu u kojima se ne poštuje starije osobe. Dakle, perspektivom društvenih uloga pokušava se naglasiti kako mogućnosti, očekivanja i odnos prema pojedincu mogu utjecati na njegovu osobnost (Baltes i Schmid, 1987, prema McCrae i sur., 1999).

McCrae i suradnici (1999) su primjenom NEO-PI-R ispitali promjene u osobinama ličnosti povezanih s dobi koristeći uzorke iz Hrvatske, Italije, Južne Koreje, Njemačke i Portugala. Nalazi provedenog istraživanja su ukazali na univerzalnost promjena u osobinama ličnosti ovisno o dobi. Utvrdili su kako se razine neuroticizma, ekstraverzije i otvorenosti smanjuju s dobi. Međutim, neuroticizam se u njemačkom i korejskom uzorku smanjuje s dobi, dok u portugalskom, hrvatskom i talijanskom uzorku nisu uočene promjene s dobi. S druge strane utvrdili su kako razine savjesnosti i ugodnosti rastu s dobi u svim uzorcima (McCrae i sur., 1999). Isto tako, Donnellan i Lucas (2008) su ispitali promjene u osobinama ličnosti s dobi na britanskom i njemačkom uzorku. U skladu s prethodno navedenim istraživanjima utvrdili su pad u razinama ekstraverzije i otvorenosti te rast u razinama ugodnosti i savjesnosti. Međutim, zanimljivost ovog istraživanja uočava se u razinama neuroticizma. Naime, razine neuroticizma su rasle s dobi u britanskom uzorku te opadale s dobi u njemačkom uzorku, što ukazuje na to da Nijemci postaju emocionalno stabilniji s dobi (Donnellan i Lucas, 2008). Nadalje, McCrae i suradnici (2004) su utvrdili kako se neuroticizam, ekstraverzija i otvorenost smanjuju s dobi, a ugodnost i savjesnost rastu s dobi u češkom i ruskom uzorku.

Uzevši u obzir informacije navedene u ovome dijelu rada, može se zaključiti kako su promjene u osobinama ličnosti s dobi većinski univerzalne uz manja kulturna odstupanja. Naime, u više istraživanja (McCrae i sur., 1999; McCrae i sur., 2004; Donnellan i Lucas, 2008) je utvrđeno kako razine ekstraverzije, neuroticizma i otvorenosti opadaju s dobi te kako razine ugodnosti i savjesnosti rastu s dobi.

6. Zaključak

U ovome su radu predstavljeni dosadašnji nalazi o odnosu kulture i ličnosti. Naime, ličnost se odnosi na karakteristike pojedinca koje objašnjavaju dosljedne obrasce njegova razmišljanja i ponašanja, a kultura predstavlja okvir unutar kojega se određuju vrijednosti, vjerovanja i norme. S obzirom na to da postoji odnos između kulture i ličnosti razvijeni su teorijski pristupi istraživanju njihova odnosa. Najpoznatiji među njima jest međukulturalni pristup koji se bavi utvrđivanjem univerzalnosti ličnosti između kultura. S druge strane, pristup kulturalne psihologije ističe neodvojivost kulture i ličnosti, naglašavajući kako je kultura esencijalna pri oblikovanju ličnosti pojedinca.

Odnos kulture i ličnosti je kompleksan te dvosmjernan jer kultura utječe na osobnost pojedinca, a pojedinac svojim ponašanjem koje je pod utjecajem psiholoških procesa utječe na kulturu. Kako bi se odnos što bolje razumio potrebno je poznavati sljedeće kulturne dimenzije: (a) raspon moći, (b) izbjegavanje nesigurnosti, (c) maskulinitet nasuprot feminitetu te (d)

individualizam nasuprot kolektivizmu. Naime, individualizam i kolektivizam su važni pojmovi jer predstavljaju jednu od najvažnijih kulturalnih razlika. Nadalje, individualizam je karakteriziran pojedincima koji su neovisni te se ponašaju u skladu s vlastitim uvjerenjima i vrijednostima, dok je kolektivizam karakteriziran pojedincima koji su ovisni o grupama u svojoj životnoj okolini te se ponašaju u skladu s uvjerenjima, normama i vrijednostima grupe. Utvrđeno je kako postoje razlike u osobinama ličnosti kod pojedinaca iz individualističkih i kolektivističkih kultura. Naime, pojedinci u individualističkim kulturama iskazuju više razine otvorenosti u odnosu na kolektivističke kulture koje iskazuju više razine ugodnosti.

Istraživanja osobina ličnosti između kultura ukazala su na univerzalnost petfaktorskog modela, a što se tiče hrvatskog uzorka utvrđene su više razine ekstraverzije. Isto tako, međukulturalne razlike u osobinama ličnosti uočljive su između muškaraca i žena što ukazuje na kulturni utjecaj. Naime, žene postižu više rezultate na neuroticizmu, savjesnosti i ugodnosti u odnosu na muškarce. S druge strane, međukulturalne razlike nisu uočljive u promjenama osobina ličnosti s dobi, već je uočena univerzalnost u porastu savjesnosti i ugodnosti s dobi te smanjenju otvorenosti, neuroticizma i ekstraverzije.

7. Literatura

- Benet-Martinez, V. i Oishi, S. (2008). Culture and personality. U O. P. John, R. W. Robins i L. A. Pervin (Ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (3. izd., str. 542-567). The Guilford Press.
- Berry, J. W. (1999). Emics and Etics: A symbiotic conception. *Culture & Psychology*, 5(2), 165–171.
- Bratko, D., Butković, A. i Hlupić, T. V. (2017). Heritability of personality. *Psihologijske Teme*, 26(1), 1–24.
- Cheung, F. M., Van De Vijver, F. J. R. i Leong, F. T. L. (2011). Toward a new approach to the study of personality in culture. *American Psychologist*, 66(7), 593–603.
- Church, A. T. (2001). Personality Measurement in Cross-Cultural perspective. *Journal of Personality*, 69(6), 979–1006.
- Church, A. T. (2010). Current perspectives in the study of personality across cultures. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 441–449.
- Church, A. T. (2016). Personality traits across cultures. *Current Opinion in Psychology*, 8, 22–30.

- Costa, P. T., Terracciano, A. i McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(2), 322–331.
- Darwish, A. E. i Huber, G. L. (2003). Individualism vs Collectivism in Different Cultures: A cross-cultural study. *Intercultural Education*, 14(1), 47–56.
- Donnellan, M. B. i Lucas, R. E. (2008). Age differences in the big five across the life span: Evidence from two national samples. *Psychology and Aging*, 23(3), 558–566.
- Eagly, A. H. i Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American Psychologist*, 54(6), 408–423.
- Egeland, J. (2024). Mismatch resistance and the problem of evolutionary novelty. *Biological Theory*.
- Feingold, A. (1994). Gender differences in personality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 116(3), 429–456.
- Greenfield, P. M. (2000). Three approaches to the psychology of culture: Where do they come from? Where can they go? *Asian Journal of Social Psychology*, 3(3), 223–240.
- Helfrich, H. (1999). Beyond the Dilemma of Cross-Cultural Psychology: Resolving the Tension between Etic and Emic Approaches. *Culture & Psychology*, 5(2), 131–153.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1).
- Hofstede, G. i McCrae, R. R. (2004). Personality and culture revisited: linking traits and dimensions of culture. *Cross-Cultural Research*, 38(1), 52–88.
- Jiang, K. (2021). Literature Review of Measurements of Personality Traits across Cultures. *Journal of Psychological Research*, 3(4), 42–49.
- Kim, U. (2000). Indigenous, cultural and cross-cultural psychology: A theoretical, conceptual, and epistemological analysis. *Asian Journal of Social Psychology*, 3(3), 265–287.
- Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2008). *Psihologija ličnosti*.
- Markus, H. R. i Kitayama, S. (1998). The cultural psychology of personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(1), 63–87.

- Marušić, I., Bratko, D. i Eterović, H. (1996). A contribution to the cross-cultural replicability of the five-factor personality model. *Review of Psychology*, 3(1-2), 23–35.
- McCrae, R. R. (2000). Trait Psychology and the Revival of Personality and Culture studies. *American Behavioral Scientist*, 44(1), 10–31.
- McCrae, R. R. i Terracciano, A. (2005a). Personality profiles of cultures: Aggregate personality traits. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(3), 407–425.
- McCrae, R. R. i Terracciano, A. (2005b). Universal features of personality traits from the observer's perspective: data from 50 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 547–561.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., De Lima, M. P., Simões, A., Ostendorf, F., Angleitner, A., Marušić, I., Bratko, D., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Chae, J. i Piedmont, R. L. (1999). Age differences in personality across the adult life span: Parallels in five cultures. *Developmental Psychology*, 35(2), 466–477.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Hřebíčková, M., Urbánek, T., Martin, T. A., Oryol, V. E., Rukavishnikov, A. A. i Senin, I. G. (2004). Age differences in personality traits across cultures: self-report and observer perspectives. *European Journal of Personality*, 18(2), 143–157.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hřebíčková, M., Avia, M. D., Sanz, J., Sánchez-Bernardos, M. L., Kusdil, M. E., Woodfield, R., Saunders, P. R. i Smith, P. B. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and life span development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 173–186.
- Pervin, L. A., Cervone, D. i John, O. P. (2008). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*.
- Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M. i Allik, J. (2008). Why can't a man be more like a woman? Sex differences in Big Five personality traits across 55 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(1), 168–182.
- Shweder, R. A. (1999). Why Cultural Psychology? *Ethos*, 27(1), 62–73.
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. P. S. i Gelfand, M. J. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: a theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29(3), 240–275.

- Soto, C. J., John, O. P., Gosling, S. D. i Potter, J. (2011). Age differences in personality traits from 10 to 65: Big Five domains and facets in a large cross-sectional sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(2), 330–348.
- Triandis, H. C. (1997). Cross-Cultural perspectives on personality. U *Elsevier eBooks* (str. 439-464).
- Triandis, H. C. (2000). Dialectics between cultural and cross-cultural psychology. *Asian Journal of Social Psychology*, 3(3), 185–195.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism-Collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907–924.
- Triandis, H. C., Leung, K., Villareal, M. J. i Clack, F. I. (1985). Allocentric versus idiocentric tendencies: Convergent and discriminant validation. *Journal of Research in Personality*, 19(4), 395–415.
- Tychmanowicz, A., Filipiak, S. i Sprynska, Z. (2019). Extravert individualists or introvert collectivists? Personality traits and individualism and collectivism in students in Poland and Ukraine. *Current Psychology*, 40(12), 5947–5957.
- Van De Vijver, F. i Tanzer, N. K. (2004). Bias and equivalence in cross-cultural assessment: an overview. *European Review of Applied Psychology*, 54(2), 119–135.
- Yu, J. (2024). Culture's role in shaping personality and behavior. *Journal of Education Humanities and Social Sciences*, 26, 939-944.